

Psychológia nás

Každý deň sa stávame súčasťou **davu**, ktorý nás pohlcuje. Do davu sa dostávame, keď nakupujeme, keď cestujeme hromadnou dopravou, ba dokonca aj vtedy, keď sme na popoludňajšej prechádzke centrom mesta. **Dav je** v súčasnosti neoddeliteľnou **súčasťou moderného života** hocikde na svete. Ak sa staneme členom davu, vieme **aké správanie sa** od nás v tejto situácii **očakáva** a toto očakávanie plníme rovnako, ako ho plnia aj ostatní účastníci davu. Charakteristickým je aj to, že **dav, ktorý vznikol** náhodným spôsobom má absolútne inú štruktúru ako dav, ktorý vznikol **za určitým cieľom**; takýto dav však **vnímame ako masu**.

Z našich stretnutí s psychológiou osobnosti vieme, že každý z nás je osobnosťou s určitými špecifikami a charakteristickými znakmi a vlastnosťami. Tieto rozdiely sa prejavujú aj pri našom vzťahu k mase, u niektorých jedincov je priam viditeľná snaha byť členom nejakej masy. Na to, aby vôbec mohla vzniknúť určitá masa, musia byť splnené niektoré podmienky:

- Musí existovať **situčné zameranie masy**. Podstatou tohto zamerania je, že členovia danej masy sa orientujú na nejakú hviezdu, alebo na nejakú nepriateľskú masu;
- Aby sa masa udržala, musí medzi jej členmi existovať **telesný kontakt**, ktorý v konečnom dôsledku posilňuje aj fyzickú spolupatričnosť členov masy. Najjednoduchším takýmto telesným kontaktom je vzájomné zapletenie sa členov masy, ktoré je dobre známe z rôznych demonštrácií, kedy demonštranti takýmto spôsobom vytvárajú živé reťaze;
- Na vznik masy a jej udržanie majú nezanedbateľný vplyv aj **emócie**. V mnohých prípadoch dochádza k vybičovaniu emócií do krajnosti, pričom najefektívnejším spôsobom, ako dostať emócie a náladu v mase do „bodu varu“ sú napr. pochodové piesne;
- K vzniku a udržaniu masy neodmysliteľným spôsobom napomáha **kognitívne zjednotenie** jej členov. Toto zjednotenie názorov sa dosahuje prostredníctvom demagogických prejavov rečníkov, ale aj transparentmi alebo rôznymi symbolmi ako sú vlajky, ba aj rovnošaty.

Častým dôsledkom účasti v mase je **konanie, ktoré je** za normálnych, bežných okolností dotyčným jedincom **netolerovateľné**. Takéto správanie je výsledkom toho, že masa sa riadi **primitívnymi impulzmi** a jeho základ je **úplne iracionálny**. Z tohto pohľadu môžeme súhlasiť aj z názorom **G. Le Bona**, ktorý tvrdil, že vznik masy je nebezpečnou, ba v mnohých prípadoch priam patologickou udalosťou, ktorej je potrebné sa vyhnúť. Le Bon tu uplatňuje tzv. **zákon mentálnej jednoty**, ktorý núti členov masy konať a správať sa tak, ako by to za normálnych okolností nerobili, ale v prípade, keď sú členmi masy, **neradia sa**

vlastným svedomím, ale robia to čo masa, prípadne naplňajú jej očakávania. Táto teória o naplňaní očakávaní masy sa často uplatňuje ako prostriedok ospravedlnenia a zdôvodnenia extrémnych zásahov proti masovým demonštráciám.

Zimbard uvádza, že aktívna účasť v mase je základom zvláštneho fenoménu, ktorým je **deindividuácia** (odosobnenie), ktorá spôsobuje, že **človek nekoná na základe vlastného rozhodovania a usudzovania**, prípadne úsudku. Deindividuovaný človek tak často **vykazuje zvýšenú agresivnosť, krutosť a útočnosť**¹. Deindividuácia je spôsobená najmä tým, že **ľudskú pozornosť upúta niečo iné**, napr. športový zápas alebo nejaká vzrušujúca udalosť, ktorá má potom za následok fakt, že dotýčny si **uvedomuje seba samého v menšej miere**, že jeho **spoločenské zábrany sa zmenšujú a preto koná impulzívnejšie**.

Aj napriek tomu, že správanie členov masy je v mnohých prípadoch impulzívne, neočakávané, neracionálne a značne agresívne, výskumy z konca 70. rokov² dokázali, že v masách a obzvlášť v masách futbalových fanúšikov existuje **silná sociálna štruktúra** a štruktúrovanosť správania. Tieto výskumy zároveň preukázali, že správanie fanúšikov nie je až také impulzívne, ako sa na prvý pohľad zdá, pretože vnútri samotnej masy je definovaná existujúca **štruktúra**, ktorá sa opiera o rôzne **sociálne konvencie**. Výskumníci zároveň objavili, že vo fanúšikovských masách existuje **dlhodobá „štruktúra kariéry“**, ktorá určuje povýšenie do iných skupín v rámci konkrétnej masy.

Spomenutý výskum preukázal, že aj tak problematický fenomén, akým je bezpochyby, **agresivita** mas fanúšikov **je ritualizovaná**. Náhodné konflikty medzi jednotlivými skupinami fanúšikov boli veľmi zriedkavé. Tento nízky výskyt konfliktov má na svedomí to, že každá masa rešpektuje isté modely správania³. Tieto modely správania sa prejavujú aj v tom, že každá masa má **vlastné spôsoby sebaregulácie** správania **a vlastné normy**, ktorých **dodržiavanie si vynucuje** sebe vlastnými postupmi.

Veľkým problémom je aj informovanosť o jednotlivých masách a ich správaní; bežné výskumy a životné skúsenosti každého z nás dokazujú, že existuje oveľa viac pokojných davov, ale aj napriek tomu dostávajú **násilné davy viac publicity**. Väčšina demonštrácií prebieha v pokojnom duchu, ale existujú situácie, kedy dochádza k premene pokojnej masy na masu, u ktorej dochádza k zmene nálady. Otázkou však je, čo spôsobuje túto zmenu.

Každá masa má určitú skupinovú štruktúru, ktorá prechádza tromi vývinovými štádiami. **V prvom štádiu** sa členovia masy správajú rovnako, v mase **prevláda konformita** a panuje tu silná tendencia k priemernosti (obr. a). po určitom období konformity nastupuje

¹ Výskumy amerických psychológov dokázali, že mnohí ľudia boli natoľko „deindividuovaní“, že v niektorých prípadoch pod vplyvom davu spáchali samovraždu.

² Analýzu masy futbalových fanúšikov urobili v roku 1978 Marsh, Rosser a Harré.

³ K takémuto modelu patrí aj vyprevádzanie súperových fanúšikov napr. na železničnú stanicu. „Prenasledovatelia“ si pritom dávajú značný pozor na to, aby prenasledovaných nedostihli, lebo ich spoločné stretnutie by sa mohlo skončiť nepríjemne pre obe skupiny. Samozrejme, že aj v jednej, aj druhej mase sa nájdu jednotlivci, alebo malé skupiny, ktorých prvoradým cieľom je fyzická konfrontácia.

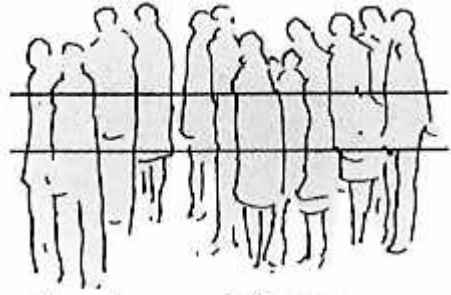
druhá vývinová fáza, kedy sa **masa otvára názorom extrémistických skupín**, ktoré boli najprv potláčané (obr. b). Tieto extrémistické skupiny vytvárajú v rámci masy aktívne skupiny. **V tretej fáze** si tieto aktívne skupiny orientujú na **nových „charizmatických“ vodcov** a vytvárajú si **novú konformitu**.

Masová reakcia

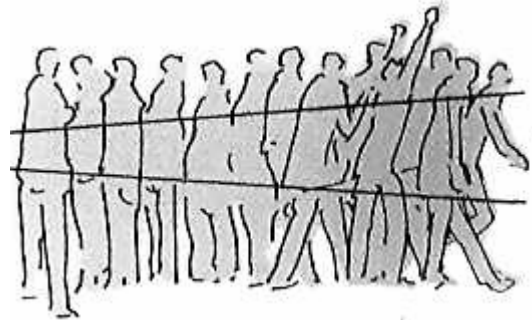
Každá masa v danom okamihu reaguje na podnety z vonku nejakým spôsobom. Na základe týchto reakcií rozlišujeme niekoľko typov masových reakcií.

- 1. Prezenčná masa.** Pre tento typ masy je významným, že môže iba pasívne načúvať, alebo aj vášnivo aplaudovať, vytvárať živé reťaze a dokonca aj aktívne konať.
- 2. Mediálna masa.** Jej členmi sú všetci, ktorí konzumujú to isté masmédiu a sú ním ovplyvňovaní. Tieto masy majú oveľa väčší počet členov než masy prezenčné a zároveň majú oveľa väčší vplyv pri formovaní názorov jednotlivcov, prípadne celých sociálnych skupín. Veľkosť a význam takéhoto pôsobenia je najmarkantnejší pri voľbách.
- 3. Medioprezenčná masa.** Takéto masy sú výsledkom spojenia oboch predchádzajúcich typov. Najcharakteristickejším príkladom takejto masy sú účastníci nejakého rockového koncertu, ktorý v nich môže vyvolať agresívne a deštruktívne sklony, ktoré sa prejavia v ničení okolitého zariadenia. V niektorých prípadoch môže viesť radikalizácia nálad v medioprezenčnej mase k vypuknutiu revolty.

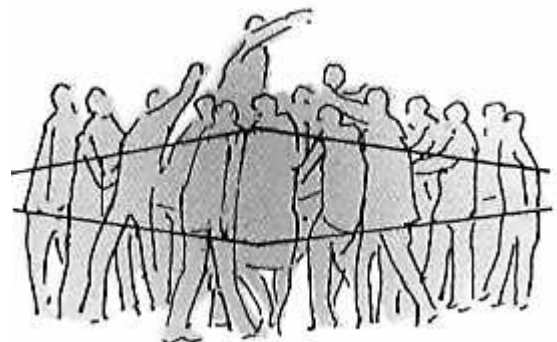
Avšak skutočný záujem o masové reakcie vzrastie až vtedy, keď dôjde k revolte prezenčných mas. Na to, aby akcie prezenčnej masy prerástli do aktívnej revolty, musí prebehnúť najprv **fokusácia**. Masa je na počiatku len fyzické zhromaždenie ľudí (dav). Na to, aby sa dav zmenil na masu, musí mať, alebo aspoň tušiť **spoločný cieľ**. Tento cieľ môže byť aj

Obr. a

Obr. b

Obr. c

nevedomého charakteru. Po „zaostrení“ **masové reakcie ustupujú, ak sa neobjaví žiadna konfrontácia**, t. j. žiaden odpor, ktorý by dokázal reakciu masy nanovo uviesť do chodu. Aj napriek neexistencii konfrontácie, sa v každej mase nachádzajú isté skupiny, ktoré sa snažia o **polarizáciu** – hľadajú vhodné objekty na začatie reakcie⁴. Na to, aby došlo k úspešnej fokusácii, je potrebné **priestorové vymedzenie**, z ktorého môže neskôr vyjsť útok. Po nájdení vhodného „táboriská“ dochádza k ich fyzickému obsadeniu a **zaujatiu pozície**. Vedenie máš je rozdielne ako vedenie bežných sociálnych skupín. V skupine vystupuje vodca ako jej vedúci, alebo ten, kto určuje jej smerovanie. Vodca masy nie je schopný uviesť ju do chodu, ak by mu v tom nepomohli **aktívne menšiny**; ako vodca tejto skupiny dokáže s jej pomocou strhnúť k akcii celú masu. Jednotlivci v mase sú len veľmi málo orientovaní na nejakého vodcu, ak ho nenasleduje a nepodporuje určitá skupina. Aktívne menšiny sú vlastne reprezentantmi väčšiny a naplňajú jej implicitné alebo explicitné požiadavky ako jej útočný klin. Ak v mase prebehne fokusácia, polarizácia, zaujatie pozície a vytvoria sa aktívne menšiny, môže prebehnúť samotná **masová reakcia**. Každá masová reakcia sa uskutočňuje na základe vlastnej dramaturgie, ktorá je vopred vypracovaná, alebo sa tvorí v priebehu samotnej akcie ako úplne náhodná. Základom každej masovej reakcie je **vystupňovanie**. Protivníkova slabosť vyvoláva reakciu, ktorá je potom už len veľmi ťažko zastaviteľná. **Vo vrcholnej fáze reakcie je väčšina ľudí schopná všetkého**, neobzerajúc sa na možné straty alebo poranenie. Až po doznení reakcie je mnoho účastníkov rado, že ju vôbec prežilo. Pri dlhodobjších masových reakciách sa objavujú občasné upokojenia situácie, po ktorých nasleduje ďalšia vlna radikálnych akcií. **Ukončenie masovej reakcie nie je ešte jej skutočným završením**. Po jej doznení sa začínajú objavovať „dozvuky“, ktoré môžu dosiahnuť tiež masový ohlas. Podstatou týchto „dozvukov“ je **mediálna reflexia** daných udalostí. Súčasťou mediálnej reflexie je aj to, že niekedy sa ľudia pýšia tým, že boli účastníkmi akcií a následne vytvárajú zbierky dokumentov, resp. spolky „veteránov“. **Samotný koniec akcií môže tvoriť ich umelecké spracovanie**.

Často sa stretávame s masovými reakciami, ktoré sa končia zraneniami, alebo dokonca aj smrťou viacerých účastníkov. Príčinou týchto „výsledkov“ je elementárne nezvládnutie masy a jej reakcie zo strany vodcov a organizátorov, ale aj zo strany úradov, ktoré sa snažili reakciu zastaviť. Na to, aby nedochádzalo k zraneniam a úmrtiam, je potrebné dodržiavať niekoľko základných odporúčaní pre úspešnú kontrolu masy, ktoré boli vytvorené na základe výskumov:

1. Masa má byť (vždy, keď je to možné) ponechaná sebakontrolou a sebaregulácii.
2. Medzi organizátormi a úradmi, resp. políciou by mala fungovať efektívna komunikácia.

⁴ Pri polarizácii sa objektom reakcie môže stať aj obyčajný chodec, ktorý sa pozrie na „gang“ a ten ho automaticky začne považovať za svojho nepriateľa. Samotná polarizácia slúži na nájdenie nejakého protivníka, ktorým môže byť polícia, inak oblečené osoby, ale aj ľudia zdanlivo sa podobajúci na cudzincov.

3. Ak sa zhromaždenia zúčastňuje polícia, mala by používať čo najmenej represívnych postupov, aby to nebolo zo strany masy vnímané ako provokovanie.
4. Vodcovia masy alebo tí, ktorí majú viesť jej jednotlivé časti by mali byť vyškolení v a schopní viesť efektívnu interpersonálnu komunikáciu.
5. Úrady a polícia by mali byť za svoje konanie zodpovedné verejnosti. Rovnakú zodpovednosť voči verejnosti majú aj samotní členovia masovej reakcie.